

УДК 342.4(043.3)

С.М. МОРОЗЮК, канд. юрид. наук,
Київський національний торговельно-
економічний університет

МІСЦЕ КОНСТИТУЦІЙНО- ПРАВОВОЇ НОРМИ В МЕХАНІЗМІ РЕАЛІЗАЦІЇ ОСНОВНОГО ЗАКОНУ

Ключові слова: Конституція України, конституційно-правова норма, реалізація Конституції, механізм реалізації, дія норми права

Актуальність даної тематики обумовлена тим, що досить часто в науці конституційного права піднімається питання реалізації Основного Закону, оскільки лише за допомогою втілення конституційних норм в реальних правовідносинах, в реальному житті можна досягти тих правових ідеалів побудови держави та суспільства, що ним визначені. Попри це питання взаємозв'язку та взаємовпливу процесу реалізації Основного Закону та процесу реалізації окремої його норми не було достатньо досліджено в науці конституційного права.

Проблематиці реалізації права, правової норми та закону присвятили свої дослідження такі науковці як О.В. Батанов, А.З. Георгіца, Т.Д. Зражевская, А.М. Колодій, Д.А. Керимов, В.В. Копейчиков, В.В. Кравченко, Л.Т. Кривенко, В.Ф. Погорілко, П.М. Рабінович, Ю.С. Решетов, О.Ф. Скакун, О.В. Скрипнюк, В.М. Сирих, В.Я. Тацій, Ю.М. Тодика, В.Л. Федоренко, О.Ф. Фрицький, Я.В. Чистоколяний, В.М. Шаповал, Ю.С. Шемшученко. Попри значну увагу, приділену проблемам реалізації права, правової норми, конституції, детально не було піддано аналізу співвідношення цих понять.

Однак, не слід применшувати значення взаємодії вказаних понять у правореалізаційному процесі, оскільки саме від правильного визначення його змісту залежить ефективність самого процесу реалізації конституції України.

Метою даного дослідження є з'ясування змісту поняття реалізація Конституції та ролі, яку в такому механізмі відіграє реалізація конституційно-правової норми. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання: визначити особливості реалізації Конституції України, встановити, яким чином особливості конституційно-правової норми впливають на процес реалізації усього закону, та чи доцільно, з наукової точки зору, вживати поняття реалізації Конституції та конституційної норми як тотожні.

Норми права встановлюють ідеальні моделі, критерії належної, правомірної та бажаної поведінки. І лише після того, коли такі норми втілюються в реальних діях суб'єктів, на яких вони спрямовані, в реально існуючих відносинах, вони набувають справжньої цінності, виступають реальним регулятором. Одне лише існування правової норми, навіть якщо така норма є взірцем нормотворчої техніки та відповідає духу права, є недостатнім для того, аби вона дістала свого відображення в суспільних відносинах.

Державі недостатньо мати розвинуте законодавство, необхідно, щоб його положення отримували практичне здійснення в соціальному житті, щоб кожна людина могла реалізувати свої конституційні права і свободи, перебуваючи під захистом держави. Відомий правник Шарль-Луї де Монтеск'є писав: «Коли я вирушаю в якусь країну, я перевіряю не те, чи хороші там закони, а те, як вони здійснюються, адже хороші закони зустрічаються скрізь» [1, с.291].

Реалізація будь-якої галузі законодавства має істотні особливості в порівнянні з реалізацією відповідної галузі права, відповідно до того як співвідносяться реальне правовідношення з ідеальним. Реалізація законодавства являє собою результат складної взаємодії норм та інститутів галузі права, тексту нормативно-правових актів, а також факторів реальної дії, що в сукупності утворюють нову, динамічну систему.

Актуальність дослідження проблеми реалізації норм конституційного права пов'язана з

тим, що вирішення відповідних теоретичних питань об'єктивно сприятиме вдосконаленню не лише механізму втілення у життя конституційних норм, але й самої Конституції.

Вчена-конституціоналіст О.В. Сінькевич пропонує використовувати новий підхід до розуміння терміну «норма конституційного права», та пропонує таку її дефініцію: формально визначене, встановлене чи санкціоноване Українським народом, державою або суб'єктами місцевого самоврядування правило поведінки, яке регулює конституційно-правові відносини і забезпечується системою заходів державного впливу, передбачених чинним законодавством [2, с.13].

Для повного уявлення про особливості конституційно-правових норм вчена виділила загальні ознаки конституційної норми: загальнообов'язковий, регулятивний, формально-визначений, загальний характер норм конституційного права України, їх охорона з боку держави від порушень; та спеціальні – публічний, політичний, імперативний, інтегративний характер, пріоритетне місце конституційно-правових норм в національній системі права, їх багатоманітність, прямий характер дії, найвищу юридичну силу, особливу систему гарантій, особливості структури [3, с.178].

Щодо структури конституційно-правових норм, то її розглядають як внутрішню побудову, зумовлену об'єктивними факторами конституційно-правової дійсності і представлена взаємозалежними і взаємообумовленими елементами (гіпотеза, диспозиція, санкція) у їх інваріативній модифікації. Основні елементи конституційно-правової норми: гіпотеза – зумовлює правила поведінки, що висвітлено у дозволеній і рекомендованій поведінці суб'єктів конституційного права; диспозиція – визначає саму модель поведінки і містить правовий припис стосовно дій суб'єктів конституційного права в умовах передбачених гіпотезою; санкція – містить правовий припис про рівень конституційно-правової відповідальності суб'єктів конституційного права [4, с.12].

Безумовно, конституційно-правові норми перебувають у постійному розвитку, в той же

час в процес їх розвитку періодично втручаються певні фактори. Власне такі фактори, впливають як на процес розвитку норм конституційного права, так і на процес їх реалізації. Досить ґрунтовно фактори впливу на конституційно-правові норми дослідив Я.В. Чисоколяний на підставі чого здійснив прогноз щодо подальшого розвитку конституційно-правових норм, а саме: демократизація процесу конституційної нормотворчості; збереження національних традицій конституційної нормотворчості; адаптаційна тенденція розвитку й удосконалювання конституційно-правових норм; глобалізація й інтернаціоналізація конституційно-правових норм; розширення кола об'єктів конституційно-правового регулювання; універсалізація конституційно-правових норм і їхня диверсифікованість; демократизація конституційно-правових норм [5, с.110].

Норми конституційного права акумульовані в конституційному законодавстві, а тому не варто применшувати значення реалізації норми права, оскільки від прогнозування та розвитку процесу реалізації окремої норми залежить і ефективність реалізації Основного Закону.

В той же час, при дослідженні процесу реалізації конституційної норми слід враховувати й загальні ознаки реалізації норми права, притаманні усім правовим нормам, а саме: реалізація норм права відбувається під час вчинення соціально і юридично значимих актів поведінки суб'єкта права; діяльність суб'єкта права є позитивною та спрямована на досягнення конкретних соціальних результатів. Однак така діяльність не є кінцевим результатом реалізації правового припису, оскільки реалізація норм права нерозривно пов'язана з досягненням певного соціального ефекту; діяльність суб'єкта права повинна відповідати правовим приписам, виконувати їх вимоги; існування суспільного порядку, який найкраще відповідає інтересам суспільства та конкретного суб'єкта.

Конституційно-правова норма має свої особливі риси, що обумовлюють специфіку її реалізації. Перш за все, це особливий харак-

тер їх дії – норми Конституції є нормами прямої дії. На перший погляд, дана характерна ознака конституційної норми повинна забезпечити втілення її в життя, оскільки не є необхідною наявністю жодних інших умов, окрім як визначення правила поведінки в Основному Законі держави, для того, аби таке правило стало дієвим регулятором найважливіших суспільних відносин.

Однак вказану властивість норми Основного Закону слід розглядати в комплексі з іншою її ознакою, такою декларативний, програмний характер норми. Значна частина норм Конституції України є нормами-принципами, що визначають основи державного та суспільного ладу, правового статусу особи, тощо. Такі норми мають змогу знайти свій прояв в реальних суспільних відносинах лише опираючись на механізм їх забезпечення та гарантування, створений, з-поміж іншого, й нормами законів та підзаконних актів, що більш детально регулюють конституційні правовідносини та мають своєю метою деталізувати положення Основного Закону. Тому ефективність реалізації конституційно-правових норм, як норм прямої дії, досить часто залежить від дієвості норм «звичайних» законів, що доповнюють та деталізують норми Основного Закону, створюючи правове підґрунтя для їх реалізації.

Окрім того, частину норм Конституції України складають так звані бланкетні (відсильні) норми. Наприклад, норми статті 4 Конституції України, яка визначає, що підстави набуття і припинення громадянства України визначаються законом. Без прийняття Закону України «Про громадянство» і закріплення в ньому переліку таких підстав зазначена норма так і залишилася б не реалізованою, не зважаючи на прямий характер її дії.

Таким чином, прямий характер дії конституційно-правової норми має свою специфіку при реалізації банкетних норм або норм-принципів, яка повинна бути врахована при визначенні факторів впливу на процес їх реалізації.

Іншим чинником, що справляє негативний вплив на реалізацію норм Основного Закону є

низький рівень їх правозастосування. Так, органи державної влади, за посередництва діяльності яких першочергово повинні втілюватись в життя норми Основного Закону, завжди роблять вибір на користь тієї норми, що є більш конкретною, хоча і закріпленою «звичайним» законом, залишаючи поза увагою норми Основного Закону. Проблема навіть не в зниженні авторитету до конституційно-правової норми, перш за все, до таких наслідків приводить спосіб мислення представників органів державної влади. Так, Україна належить до романо-германської правової сім'ї, для представників правозастосовної практики якої притаманним є спосіб мислення від загального до конкретного. Таким чином обираючи норму права для вирішення справи суб'єкт правозастосування повинен діяти шляхом поступового переходу від загальних норм-принципів Основного Закону до конкретних норм «звичайного» закону, на користь яких і здійснює вибір, хоча саме норми Основного Закону користуються найвищим рівнем забезпеченості та гарантованості, за рахунок чого мають певні переваги у застосуванні, порівняно з іншими нормами.

Безумовно, на реалізацію конституційно-правових норм має вплив властива лише Конституції України її правова охорона, яка забезпечується особливим порядком прийняття Конституції та внесення змін до неї, наявністю конституційної відповідальності за порушення приписів Основного Закону, існуванням механізмів конституційного контролю та конституційного нагляду, а також інституту офіційного тлумачення Конституції.

Таким чином, при визначенні суті процесу реалізації конституційно-правової норми слід враховувати особливості, притаманні як конституційно-правовій нормі, так і самій Конституції України. Зазначена точка зору підтверджується також наступними науковими аргументами.

Досліджуючи про процес втілення в реальних суспільних відносинах конституційно-правової норми нами було доведено, що її індивідуальні властивості мають визначальний

вплив на процес реалізації. В той же час правова охорона конституції, наприклад, в формі конституційного контролю забезпечує дотримання норм Основного Закону, установлюючи такий правопорядок, при якому існує єдиний механізм визначення змісту норми Основного Закону, а правові акти, що суперечать положенням Конституції втрачають свою юридичну силу.

Із суті ж самого визначення реалізації правової норми слідує, що її втілення в реальних суспільних відносинах можливе виключно при непорушності такої норми.

Отже, повноцінний механізм конституційного контролю, здійснюваний спеціальним органом конституційної юрисдикції, спрямований на недопущення виникнення випадків порушення Основного Закону, є прямим фактором забезпечення реалізації конституційно-правової норми.

Таким чином, визначившись із розумінням процесу реалізації права, можемо перейти до визначення реалізації Конституції України.

Процес реалізації Конституції передбачає як забезпечення її максимальної стабільності, дієвості і ефективності, тобто здійснення властивих їй функцій, так і забезпечення повної змінності, оновлення, розвитку з метою найшвидшого, найуспішнішого проходження перехідного періоду у функціонуванні і розвитку українського суспільства і української держави [6, с.4].

Своєрідну думку в питаннях реалізації Конституції України висловив М.І. Козюбра. Так, він стверджує, що в механізмі конституційного регулювання виокремлюється два головні елементи – нормативна основа, тобто конституційні положення (норми) та їх реалізація. Остання посідає у механізмі конституційного регулювання не менш важливе місце, ніж самі конституційні положення.

Будь-яка оцінка Конституції України має ґрунтуватись також на тому, як її положення реалізуються у суспільних відносинах. Саме рівень їх втілення в життя, тобто в практиці повсякденної діяльності державних органів, громадських об'єднань, посадових осіб і гро-

мадян. Це і є головним показником реальності, справжності Конституції. У цьому розумінні можна говорити про те, що реалізація Конституції України являє собою спосіб (форму) її фактичного існування, реального буття.

Проблема реалізації Конституції, переведення її вимог у правомірну поведінку усіх учасників суспільних відносин набуває нині особливої актуальності. По суті, вона стає центральною не тільки для конституційного права, а й для всього правознавства. Предметом останнього є насамперед юридичні сторони реалізації конституційних положень – аналіз їх способів (форм), стадій, процедур [7, с.58].

Слід погодитись із думкою вченого-конституціоналіста Ю.М. Тодики, який зазначив, що проблему реалізації Конституції України слід аналізувати не лише з суто теоретичного боку, але й з використанням більш широких, соціальних підходів. Вона повинна досліджуватись не лише в державно-правовому, але й політологічному та соціологічному аспектах, оскільки Конституція характеризується не лише юридичними параметрами [8, с.322].

Так особливий характер Конституції полягає в її установчій функції. Визначаючи основи державного та суспільного ладу, Конституція стає документом програмного характеру та встановлює напрямок розвитку самої держави, а її норми забезпечують приведення в дію та функціонування державних і суспільних інститутів.

Таким чином, реалізація Конституції – це процес дійсної урегульованості її нормами найважливіших суспільних відносин, що виникають та існують на засадах конституційної законності, з метою становлення в державі демократичного ладу, непорушності прав людини і громадянина, дотримання принципу поділу влади та чіткого розмежування компетенції органів влади, невідворотності конституційної відповідальності, панування народного, національного та державного суверенітету. Якщо розглядати реалізацію конституції з дещо іншої наукової площини, то її можна визначити як досягнення найвищого рівня тотожності між юридичною та фактич-

ною конституцією, що проявляється у свідомому та неухильному дотриманню її суб'єктами конституційних правовідносин, в силу формування у останніх найвищого ступеня прихильності до духу та змісту Основного Закону.

Реалізацією конституційно-правової норми є практичне втілення у найважливіших суспільних відносинах правових приписів Основного Закону через правомірну поведінку суб'єктів конституційного права з метою забезпечення дотримання прав і свобод людини та громадянина, основ конституційного ладу, установлення демократичного режиму, територіальної цілісності та непорушності держави, гарантування народного, національного та державного суверенітету шляхом використання методів та форм, передбачених законодавством України.

Підсумовуючи вищезазначене, можемо зробити висновок про те, що процес реалізації конституційно-правової норми та процес реалізації Конституції мають певну спільну площину, у якій пересікаються один з одним, проте в певних межах такі процеси існують самостійно та автономно. Реалізація конституційно-правової норми це один із рівнів реалізації Конституції. Наслідком реалізації усіх конституційних норм є реалізація самої Конституції, однак для досягнення такого стану слід враховувати особливості як механізму реалізації конституційно-правової норми, так і механізму реалізації Конституції.

Конституція є важливим не лише правовим, але й політичним документом. Станом на сьогодні можемо сміливо стверджувати про підвищення ролі та значення Конституції України в системі нормативно-правових актів, в більшій мірі, завдяки втіленню в конституційних нормах світових та європейських цінностей конституціоналізму. Не зважаючи на те, що чинна Конституція України відповідає міжнародним демократичним стандартам, має належний рівень юридичної та законодавчої техніки проблеми її реалізації існують. Значною мірою це обумовлюється посиленням впливом негативних факторів на процес її ре-

алізації, а саме: відсутність належного рівня поваги до Основного Закону, відсутність дієвого механізму конституційного контролю, негласна залежність органу конституційної юрисдикції від волі окремих політичних лідерів, низький рівень політичної та юридичної відповідальності за неповагу до конституційних норм та їх порушення.

Особливості конституційно-правової норми – прямий характер дії, найвища юридична сила є вагомими чинниками, що сприяють їх втіленню в реальних відносинах та відіграють важливу роль в процесі реалізації Основного Закону. Поряд із цим, реалізація Конституції України є самостійним процесом, передумовою якого є дія принципу конституційної законності, а кінцевою метою – становлення конституційного ладу в державі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Монтескьє Ш. О духе законів / Ш. Монтескьє // Избранные произведения. – М. : Госполитиздат, 1995. – 463 с.
2. Сінькевич О. В. Норми конституційного права України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право, муніципальне право» / О. В. Сінькевич. – Київ, 2003. – 16 с.
3. Сінькевич О. В. Деякі питання класифікації конституційно-правових норм / О. В. Сінькевич // Держава і право. – 2003. – Вип. 21. – С. 175–180.
4. Сінькевич О. В. Особливості структури норм конституційного права України / О. В. Сінькевич // Часопис Київськ. ун-ту права. – 2003. – № 1. – С. 10–13.
5. Чистоколяний Я. В. Про деякі чинники, що зумовлюють розвиток конституційно-правових норм України на сучасному етапі / Я. В. Чистоколяний // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2004. – № 9. – С. 105–114.
6. Проблеми реалізації Конституції України: теорія і практика : монографія / відп. ред. В. Ф. Погорілко. – Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. – 652 с.

7. Конституційне право України / за ред. В. Я. Тація, В. Ф. Погорілка, Ю. М.Тодика. – К. : Укр. центр правничих студій, 1999. – 376 с.	8. Тодика Ю. М. Конституція України: проблеми теорії і практики / Ю. М. Тодика. – Х. : Факт, 2000. – 608 с.

Морозюк С. М. Місце конституційно-правової норми в механізмі реалізації Основного Закону / С. М. Морозюк // Форум права. – 2015. – № 5. – С. 154–159 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2015_5_28.pdf

Досліджуються проблеми реалізації Конституції України в їх співвідношенні з механізмом реалізації конституційно-правової норми, а також взаємозв'язок між особливостями конституційно-правової норми та процесом реалізації Основного Закону. Зроблено висновок про те, що передумовою для реалізації Конституції є дія принципу конституційної законності, а її результатом становлення в державі конституційного ладу.

Морозюк С.Н. Место конституционно-правовой нормы в механизме реализации Основного Закона

Рассматриваются проблемы реализации Конституции Украины в их соотношении с механизмом реализации конституционно-правовой нормы, а также взаимная связь между особенностями конституционно-правовой нормы и процессом реализации Основного Закона. Сделан взвод о том, что предпосылкой для реализации Конституции является действие принципа конституционной законности, а ее результатом становление в государстве конституционного строя.

Morozuk S.N. Place the Constitutional and Legal Norms in the Mechanism of Implementation of the Basic Law

The article investigates the problems of implementation of the Constitution of Ukraine in their (the problems) correlation to the implementation mechanism of constitutional legal norm, and interconnection between the characteristics of constitutional legal norm and implementation process of the Constitution of Ukraine. Concluded that the prerequisite for the implementation of the Constitution of Ukraine is the principle of action of constitutional legitimacy, and result of it is the formation of the Constitutional Order in the state.

Форум права